

01

Пет година Закона о заштити узбуњивача: Судови углавном ефикасни, недостаје бржа реакција тужилаштва

Народна скупштина Републике Србије усвојила је Закон о заштити узбуњивача пре пет година, 26. новембра 2014. године, он је ступио на снагу 4. децембра а почео да се примењује 5. јуна 2015. године. За ових пет година, Закон је показао да може да буде снажан алат за заштиту права узбуњивача, али и да је за пуну заштиту неопходно да надлежни државни органи, пре свих тужилаштво, брже реагују на пријаве узбуњивача и да тиме на најефикаснији начин спрече одмазду послодаваца над узбуњивачима.

Према подацима Пиштаљке, више од тридесет узбуњивача добило је судску заштиту, што правоснажним пресудама што путем привремених мера. Већину тих узбуњивача заступао је правни тим Пиштаљке, који је са нашим новинарима на почетку примене закона „изгурао“ брже судске поступке за заштиту узбуњивача тиме што је писао о првим судским случајевима и инсистирао да председници судова обратe пажњу да се поштује законски рок за одређивање привремених мера.

Управо се привремена мера показала као кључни део закона јер омогућава узбуњивачима да се врате на радно место с кога су отпуштени или пребачени на ниже радно место. У пракси није занемарљив број случајева у којима су захтеви за привремене мере усвојени за свега два или три дана.

Уз подршку Правосудне академије, Врховног касационог суда и Републичког јавног тужилаштва, Пиштаљка је за примену закона обучила више од 900 судија, више од 150 јавних тужилаца и више од 150 адвоката, а у сарадњи са Пројектом за одговорну власт и више од 130 овлашћених лица за пријем информација од узбуњивача из јединица локалне самоуправе.

Ипак, све ово није довољно, јер је за пуну заштиту узбуњивача неопходно да надлежни државни органи што брже истраже пријаве узбуњивача и да кажњавањем одговорних за пријављене злоупотребе спрече или зауставе одмазду која је сигурна последица узбуњивања. Да би се убрзало поступање јавних тужилаца, Пиштаљка осим обука припрема и посебан приручник за тужиоце, који ће бити представљен јавности 17. децембра. Тек кад узбуњивачи буду сигурни да њихове пријаве неће бити одбачене и да ће тужилаштво покренути истрагу, Закон о заштити узбуњивача добиће пуну снагу. ■

02

Ступила на снагу Директива ЕУ о узбуњивању, све чланице усвојиће законе о заштити узбуњивача

Савет Европске уније усвојио је 7. октобра Директиву о заштити узбуњивача, а објављивањем у Службеном гласнику ЕУ она је ступила на снагу и све чланице ЕУ мораће у наредне две године да усвоје законе о заштити узбуњивача или да своје тренутно законодавство ускладе са директивом. Од 28 чланица ЕУ, свега десет има посебне законе које штите особе које пријаве неправилности.

Директива, између осталих, покрива и јавне набавке, финансијске услуге, праће новца, безбедност производа и њиховог превоза, нуклеарну безбедност, јавно здравље, заштиту потрошача и личних података. Све приватне и јавне организације са више од 50 запослених и општине са више од 10.000 становника мораће да направе канале унутрашњег узбуњивања, а државе ће имати обавезу да грађане обавесте о правима из закона и да јавне службенике обуче да примају обавештења од узбуњивача.

Узбуњивачи могу бити запослени у приватном и јавном сектору, волонтери и стажисти, акционари... Узбуњивачи ће имати заштиту и ако прво искористе спољашње узбуњивање, односно не обавесте свог послодавца о уоченим неправилностима. Заштиту ће имати и помагачи узбуњивача, на пример колеге и родбина. Послодавци и државни органи имаће обавезу да на пријаву узбуњивача одговоре и да покрену поступак у року од три месеца, са могућношћу да се то продужи на шест месеци за спољашње узбуњивање у оправданим случајевима.

Истраживање које је 2017. спровела Европска комисија, показало је да због недостатка заштите узбуњивача само на јавним набавкама ЕУ годишње губи између 5,8 и 9,6 милијарди евра. ■

СУДСКА ПРАКСА

Правоснажно поништен отказ

узбуњивачу Дарку Ненадићу из Пожаревца

Узбуњивач Дарко Ненадић из Пожаревца, који је отпуштен с посла у ЈКП „Водовод и канализација“ јер је указао на могућу опасност по јавно здравље, добио је судски спор против послодавца и правоснажно му је поништен отказ. Апелациони суд у Крагујевцу одбио је жалбу пожаревачког водовода и потврдио пресуду Основног суда у Пожаревцу којом је поништен отказ Ненадићу. Суд је наложио послодавцу да узбуњивача врати на посао који одговара његовој стручној спреми.

Пресудом апелационог суда постало је неспорно да је Дарко Ненадић отказ добио због указивања на неправилности које су могле изазвати штетне последице по људско здравље, а не због нове систематизације у предузећу, што су тврдили руководиоци водовода.

Пресуду у корист узбуњивача Ненадића на апелационом суду издејствовали су адвокати Пиштаљке. Послодавац не само да је покушао да одстрани узбуњивача из предузећа, већ је и заташкао његове пријаве. Он је указао да је приликом изградње цевовода Пожаревац-Драговац коришћен синтетички лепак за спајање цеви и да је због тога вода можда загађена. Током 2017. године сазнао је да је приликом изградње тог цевовода утрошено 50 килограма синтетичког лепка а прегледом књига хитних интервенција утврдио је да је на том цевоводу откако је изграђен било више од 50 хаварија.

СУДСКА ПРАКСА

Управни суд заштитио матичарку из Житишта

Управни суд, одељење у Новом Саду, поништио је решење о отказу и заштитио узбуњивача Дивну Сакрацију из Житишта, некадашњу матичарку, која је због извршеног узбуњивања доживела прогон општинских органа који су је прво поставили за заменика матичара, потом за архивара, а на крају укинули радно место архивара и уручили јој отказ.

Сакрација је у дужем временском периоду указивала на незаконит рад општинских органа, а кулминација одмазде уследила је по њеном мишљењу након пријаве Министарству унутрашњих послова да преиспита ваљаност уверења о стеченом радном искуству актуелног начелника општинске управе Младена Ајдуковића.

Неправилности у раду службе матичара, таксативно наводећи бројеве предмета у којима је поступано супротно закону, пријавила је Управном инспекторату који је навео да је она узбуњивач и да према њој не смеју да се примењују штетне радње. Писала је и председнику Републике као и његовом генералном секретаријату обавештавајући их да је Агенција за борбу против корупције донела јавну препоруку за разрешење председника општине Житиште Митра Вучуревића, због сукоба интереса.

Општина Житиште и даље избегава да поступи у складу са судским одлукама, иако су адвокати Саветовалишта за узбуњиваче портала Пиштаљка успели да испослују чак две привремене мере којима је општини наложено да Сакрацију врати на радно место. Дивна Сакрација, којој је остало четири године до пензионисања, и даље је без радног места.

Фајненшел тајмс: Ревизорске куће се свете узбуњивачима

Двадесет бивших радника највећих ревизорских кућа (EY, Deloitte, KPMG, PwC) изјавило је у разговорима за „Фајненшел тајмс“ да су били суочени са одмаздом кад су пријавили малтретирање, сексуално насиље и дискриминацију на радном месту. „Фајненшел тајмс“ је открио „узнемирујуће сличан начин на који су пријавитељи третирани: већина се у почетку осећала запостављеним, затим изолованим и на крају су били избачени с посла“. „Брзо су следиле правне мере са циљем да буду ућуткани, деветоро од оних с којима смо разговарали рекло је да су били натерани да потпишу споразум о неоткривању података. И од осталих је то тражено, али су одбили“, пише „ФТ“.

Лист цитира једну запослену коју назива Мери: „Још горе од самог инцидента била је чињеница да ме је издала компанија за коју сам мислила да ће ме заштитити. Заштитили су њега а мене оставили на цедилу. То ме је дотукло“.

Узбуњивачи кажу да су све четири компаније штитиле шефове, који као партнери зарађују између 600.000 и 900.000 фунти годишње, уместо да истраже пријаве и заштите жртве прогона и силовања. Ове компаније, које се због своје снаге називају „Великом четворком“, запошљавају више од милион људи а у последњих годину дана имале су приходе од 154 милијарде долара. Оне саветују неке од најважнијих институција на свету. ■

Шест милиона долара одштете због отказа

Бивша шефица продаје америчке фармацеутске компаније Биоген Данита Ериксон добила је одштету од готово шест милиона долара пошто је порота утврдила да је незаконито отпуштена пошто је пријавила неправилности у фирми.

Ериксон је приметила да се праве лажни извештаји и тако повећава продаја лека за мултиплу склерозу и то је пријавила свом шефу. Неколико месеци касније добила је отказ као технолошки вишак. ■

Швајцарска планира обавезно унутрашње узбуњивање, нема заштите од отказа

Одбор Савета држава, горњи дом швајцарске скупштине, гласао је за нова правила за заштиту узбуњивача. За шест гласова „за“ усвојен је предлог који ће бити укључен у закон о раду а у складу је са препорукама владе.

Швајцарска се определила за обавезно унутрашње узбуњивање, иако светска искуства показују да одмазда над узбуњивачима расте ако они о незаконитостима не могу одмах да обавесте државне органе. Послодавци ће имати обавезу да установе тим који ће примати обавештења од узбуњивача и водити поступке по њима. Списак ограничења за швајцарске узбуњиваче овде није завршен: запослени ће моћи да пријаве само преваре или корупцију, кршење приватних уговора неће бити укључено у закон. Узбуњивачи неће имати заштиту од отказа. ■

Нигерија усваја нови закон

Сенат у Нигерији почео је разматрање новог закона о заштити узбуњивача и сведока кривичних дела, две године пошто је усвојен закон којим се омогућава финансијско награђивање узбуњивача који пријаве корупцију. „Предлог закона предвиђа адекватну заштиту узбуњивачима од одмазде, губитка посла и понижавања, што су неке од последица узбуњивања“, наводи се у образложењу. Законом ће такође бити пружена заштита сведоцима кривичних дела који полицији и тужилаштву доставе кључне информације или доказе. ■

Узбуњивачи – највећи савезници тужилаца

Истраживања рађена у целом свету показују да узбуњивачи (запослени, на други начин радно ангажоване особе, корисници услуга или пословни партнери) откривају између 40 и 60 одсто коруптивних дела и незаконитости, више него тужилаштво, полиција и други државни органи заједно, док према прошлогодишњем истраживању које је наручила Америчка агенција за међународни развој (УСАИД) чак 85 одсто грађана Србије сматра да је боља заштита узбуњивача најважнија за борбу против корупције.

У протеклих пет година, Србија је направила значајан искорак у заштити људи који пријављују корупцију и друге злоупотребе. У новембру 2014. године усвојен је Закон о заштити узбуњивача који је највећи стручњак за ову област Том Дивајн назвао „златним стандардом“ због решења која пружају широку заштиту уз велико разумевање невоља и проблема које узбуњивачи имају. Заслуга за закон свакако припада и самим узбуњивачима који су на инсистирање Пиштаљке први и једини пут у свету учествовали, заједно са Пиштаљком, у писању и доношењу једног оваквог закона. Према речима службеника Европске комисије, наш закон надахнуо је Директиву ЕУ о заштити узбуњивача, а Хрватска је свој Закон о заштити пријавитеља неправилности у добром делу засновала на Закону о заштити узбуњивача.

Закон добија највише оцене и за примену. Обавезна обука судија које суде у овим предметима, затим тужилаца, лица овлашћених за пријем информација од узбуњивача, па и адвоката, у којима учествује и Пиштаљка допринела је бољој примени и ефикаснијој заштити узбуњивача. У исто време, уз помоћ Пиштаљке – која узбуњивачима пружа бесплатну правну подршку и заступање пред судом – на посао је враћено и од одмазде заштићено на десетине узбуњивача. Да би се овај процес заокружио и био комплетан и да би заштита узбуњивача била потпуна, неопходно је да надлежни државни органи испитају информације које добијају од узбуњивача. Једино тако ће суштина узбуњивања бити задовољена и призната

жртва узбуњивача који ризикују егзистенцију и безбедност и којима се живот после узбуњивања често мења из корена. Зато је улога тужилаштва од круцијалне важности за спровођење закона јер од поступања јавних тужилаца зависи његова будућност.

Пракса правног саветовалишта Пиштаљке показује да се узбуњивачи у знатном броју обраћају надлежним јавним тужилаштвима пријављујући им различите злоупотребе али да имају и највише примедби управо на рад тужилаштва која их не препознају као узбуњиваче, нити са претераном вољом прилазе испитивању њихових пријава.

Према статистичким подацима Пиштаљке, која једина у Европи узбуњивачима пружа бесплатну правну помоћ и заступање пред судом, за пет година рада Правног саветовалишта, узбуњивачи су се највише обраћали послодавцима, а затим државним органима, пре свега тужилаштву, а затим и инспекцијама, Агенцији за борбу против корупције, судовима, надлежним министарствима, полицији, Заштитнику грађана и Поверенику за информације од јавног значаја и заштиту података о личности.

Упркос увреженом мишљењу у јавности да се узбуњивачи прво обраћају медијима, подаци Пиштаљке показују да се медијима прво обратило тек 2,66 одсто узбуњивача са којима су адвокати Пиштаљке контактирали. Према сведочењима узбуњивача, они се медијима обраћају за помоћ тек пошто су претходно контактирали неки од државних органа и тек када изостане реакција надлежних да се испитају њихова сазнања. Ако је узбуњивач дошао до медија и потражио њихову помоћ то показује да су све остале институције којима се по правилу претходно обратио заказале и да нису обавиле свој

посао. Статистика Пиштаљке открива још једну значајну чињеницу која би државним органима требало да служи као подстицај али и обавеза у будућем раду, а то је да висок проценат оних који се обраћају тужилаштвима пре свега показује да упркос

Упркос увреженом мишљењу у јавности да се узбуњивачи прво обраћају медијима, подаци Пиштаљке показују да се медијима прво обратило тек 2,66 одсто узбуњивача са којима су адвокати Пиштаљке контактирали

бројним примедбама узбуњивачи и даље верују да ће државни апарат одрадити свој посао и изборити се са корупцијом. Иако узбуњивачи имају репутацију да не верују институцијама, управо су они ти који у институције највише верују због чега се и усуђују да уз све личне ризике укажу на незаконите радње. Узбуњивачи верују да ће институције урадити оно због чега постоје. Зато и узбуњују. Они који не верују да ће се систем изборити са корупцијом – ћуте. Зато би тужилаштва и остале државне институције требало да препознају узбуњиваче као своје највеће савезнике.

Због свега наведеног,

примедбе узбуњивача и њихова искуства у обраћању тужилаштвима требало би схватити као добронамерну критику која за циљ има побољшање рада институција. Узбуњиваче зато треба искористити као помоћ да се пропусти и мањкавости у процедурама и раду исправе.

(Предговор Приручнику за поступање јавних тужилаца по кривичној пријави узбуњивача који ће бити представљен 17. децембра у Клубу посланика у Београду)